

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



نشر ادیان

۱۳۹۷



سروشخانه

: مهدوی همپا، خدیجه، ۱۳۴۹-

عنوان و نام پدیدآور : روحانیت در ادیان ابراهیمی / خدیجه مهدوی همپا (شقایق)

مشخصات نشر : قم: نشر ادیان، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۳۶۰ ص.

فروست : نشر ادیان؛ ۱۶۰.

شابک : 978-600-7598-41-2

وضعیت فهرست نویسی : فبا.

یادداشت : کتابنامه: ص. [۴۳۱] - ۴۴۵.

موضوع : روحانیت.

موضوع : روحانیت (مسیحی).

موضوع : روحانیت (یهودی).

شناسه افزوده : دانشگاه ادیان و مذاهب.

رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ م/۹۹/۸/ BP۲۲۲۳

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۵ :

شماره کتابشناسی ملی : ۵۲۳۵۹۷۵ :

روحانیت

در ادیان ابراهیمی

خدیجه مهدوی همپا (شقایق)



نشر ادیان



قم، پردیسان، روبه روی مسجد امام صادق (علیه السلام)، دانشگاه ادیان و مذاهب.
تلفن: ۱۳ - ۳۲۸۰۲۶۱۰ (۰۲۵)، ۳۲۸۰۳۱۷۱ (۰۲۵)
تلفکس مرکز بخش و فروش: ۳۲۸۰۶۶۵۲ (۰۲۵)
فروشگاه اینترنتی:

www.urdb.ac.ir www.Press.urdb.ac press@urdb.ac.ir

روحانیت در ادیان ابراهیمی

• نویسنده: خدیجه مهدوی همپا (شقایی)

• ناشر: نشر ادیان

• نوبت چاپ: اول؛ پاییز ۱۳۹۷

• شمارگان: ۳۰۰ نسخه

• چاپ: مؤسسه بوستان کتاب

• قیمت: ۷۵۰۰۰ تومان

• شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۹۸-۴۱-۲

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص ناشر است)

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکی، الکترونیکی، صوت و تصویر) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع و پیگرد قانونی دارد.

فهرست

۱۱	سخن ناشر
۱۳	پیشگفتار
۱۵	کلیات
۱۵	ادیان ابراهیمی و کتب مقدس آنها
۱۶	الف- یهودیت
۲۰	ب- مسیحیت:
۲۳	ج- اسلام

فصل اول

زمینه‌های شکل‌گیری و پیدایش روحانیت در ادیان ابراهیمی

۲۶	بخش اول: پیدایش روحانیت در یهودیت
۲۷	گفتار اول: پیدایش قوم یهود
۲۸	نبوت حضرت موسی علیه السلام
۳۰	دریافت ده فرمان
۳۱	خیمه عهد (اساس کهنات)
۳۲	صندوق عهد
۳۵	رهبری بعد از حضرت موسی علیه السلام
۳۶	دوران قضات
۳۷	دوران سلطنت

- ۴۱ گفتار دوم: مناصب روحانی و سلسله مراتب آن در یهود
- ۴۱ کاهن و خاخام
- ۴۲ لباس کاهنان
- ۴۳ نحوه انتصاب کاهنان
- ۴۳ سهم و حقوق کاهنان
- ۴۴ گفتار سوم: علل ظهور انبیاء متعدد در یهود و رابطه آن با کهنات
- ۴۵ برخی از انبیاء در یهود
- ۴۷ تأثیر انبیاء بر جامعه، کهنات و حکومت
- ۴۹ روحانیت و پیدایش کنیسه‌ها
- ۵۱ دین یهود پس از اسارت
- ۵۵ گفتار چهارم: دستگاه کهنات بعد از تبعید
- ۵۵ فرقه‌های یهودیت
- ۶۷ گفتار پنجم: وظایف و عملکرد کهنات
- ۶۹ چگونگی تشکیل مجمع کبیر
- ۷۱ سنه‌درین
- ۷۱ میشنا
- ۷۴ ربانیم و آموزاها
- ۷۹ گفتار ششم: یهود از قرون وسطی تا امروز
- ۷۹ یهودیان تحت حمایت مسلمانان
- ۸۲ دستاورد متفکران دینی یهود
- ۸۴ مکتب قبالا
- ۸۷ حسیدیم نوین
- ۸۸ یهودیت و تحولات قرن نوزدهم و بیستم
- ۸۹ نقش روحانیون یهودی در جنبش اصلاح دین
- ۹۳ بخش دوم: پیدایش روحانیت در مسیحیت
- ۹۴ گفتار اول: پیدایش مسیحیت
- ۹۴ ظهور حضرت عیسی علیه السلام
- ۹۵ رسولان
- ۹۷ پایه گذاری کلیسا

۱۰۴	گفتار دوم: تحولات اساسی در کلیسا
۱۰۵	انتشار مسیحیت
۱۰۶	مراکز اولیه الهیات
۱۰۷	الهی دانان
۱۱۴	مبارزه با بدعت‌ها
۱۱۷	جدایی کلیساهای غرب و شرق
۱۲۰	کلیسای ارتدوکس شرقی
۱۲۳	پیشرفت مسیحیت غرب بعد از جدایی
۱۲۷	رتبه‌های روحانیون در قرون وسطی
۱۳۱	مدارس در قرون وسطی «حکمت مدرسی»
۱۳۴	نقش روحانیون و کلیسا در تفتیش عقاید
۱۳۶	اصلاح مذهبی
۱۴۳	تحولات در کلیسا و اصول عقاید مسیحی در سده‌های اخیر
۱۴۴	تحولات در قرن نوزدهم
۱۵۱	پدیده فرقه‌گرایی در روسیه
۱۵۳	سازمان‌های روحانی ارتدوکس و پروتستان
۱۵۵	گفتار سوم: روحانیت و فرقه‌های مسیحیت
۱۵۵	دستگاه پاپ و سراسقفی در کلیساها
۱۵۷	فرقه‌های مسیحیت
۱۶۲	گفتار چهارم: آداب و رسوم در کلیسا
۱۶۴	اخلاق در کلیسا
۱۶۵	آیین‌های مقدس در کلیسا
۱۷۰	لباس روحانیون مسیحی
۱۷۱	تنظیم اعتقادنامه‌ها
۱۷۸	گفتار پنجم: مناصب روحانیت مسیحیت
۱۷۸	آئین ورود به منصب روحانی
۱۷۹	درجات مقدس روحانیت
۱۸۰	سازمان سراسقفی
۱۸۱	سلسله‌مراتب روحانیت در کلیسای رم
۱۸۲	مسئولیت‌ها و سوابق تاریخی آن

بخش سوم: پیدایش روحانیت در اسلام

- ۱۸۹ گفتار اول: جانشینان پیامبر ﷺ
- ۱۹۰ مفهوم روحانیت
- ۱۹۳ تعریف روحانی
- ۱۹۴ ملاک روحانیت در اسلام
- ۱۹۵ حوزه‌های علمیه
- ۱۹۶ گفتار دوم: سیر پیدایش روحانیت در اسلام
- ۱۹۹ نظام فقهی
- ۱۹۹ فقه‌های خاستگاه اصلی روحانیت
- ۲۰۳ دوره‌های تکامل فقه
- ۲۰۵ سرچشمه اختلاف و ظهور شیعه و سنی
- ۲۰۷ ویژگی‌های ادوار تحول فقهی اهل سنت
- ۲۱۶ ویژگی‌های فقه‌های شیعه در ادوار تحول
- ۲۳۱ نگرشی دیگر به تاریخ تحول روحانیت و فقه

فصل دوم

نقش روحانیت در حکومت و سیاست

بخش اول: بررسی نقش و جایگاه روحانیت یهودی در سیاست

- ۲۴۰ گفتار اول: کهنات و سیاست در یهود
- ۲۴۱ دوره قضات (داوران)
- ۲۴۲ پادشاه اول (شائول)
- ۲۴۴ پادشاه دوم (داوود)
- ۲۴۶ موقعیت و جایگاه کهنات در حکومت
- ۲۴۸ تأثیر نبی‌ها در حکومت بنی اسرائیل
- ۲۵۳ گفتار دوم: حکومت کاهنان
- ۲۵۳ چگونگی تأسیس دولت کاهنان
- ۲۵۸ حکومت دینی و غلبه یونانیان
- ۲۵۹ حکومت مکابیان
- ۲۶۱ اختلاف نگرش روحانیون در رابطه با حکومت
- ۲۶۲ سرنوشت حکومت کاهنان
- ۲۶۳ دیاسپورای یهود

- ۲۶۶ گفتار سوم: حکومت روحانیت یهود در عصر جدید
۲۶۶ اصلاح دینی
۲۶۷ پیدایش صهیونیزم

بخش دوم: روحانیت مسیحیت در حکومت و سیاست

- ۲۷۱ گفتار اول: نگرشهای سیاسی
۲۷۲ نگرشهای سیاسی کلیسای اولیه
۲۷۶ نگرش سیاسی آباء نخستین
۲۸۴ گفتار دوم: پایهای سیاسی در سدههای میانی
۲۸۴ پاپ اینوسنت سوم
۲۸۵ پاپ بونیفاس هشتم
۲۸۶ فنودالیزم در کلیسا
۲۸۸ گفتار سوم: اندیشه سیاسی روحانیت در زمان قدرت پایها
۲۸۸ سن توماس آکویناس
۲۹۰ فلسفه سیاسی سن توماس
۲۹۱ رابطه دولت و کلیسا در نگاه آکویناس
۲۹۱ سقوط جایگاه سیاسی روحانیت در قرون وسطی

بخش سوم: سیاست و حکومت روحانیت در اسلام

- ۳۰۶ گفتار اول: حکومت اسلامی
۳۰۷ حکومت در قرآن
۳۱۲ گفتار دوم: گونه‌های حاکمیت بعد از پیامبر ﷺ
۳۱۲ امامت و خلافت در منابع
۳۱۳ امامت
۳۱۴ خلافت
۳۱۸ ولایت
۳۱۹ ولایت فقیه
۳۳۰ گفتار سوم: فقهای شیعه و حکومت (در اندیشه و عمل)
۳۳۰ ۱. شیخ کلینی (متوفی ۳۲۵ هجری قمری)

۲. شیخ صدوق (۳۸۱-۳۰۵ هجری قمری) ۳۳۱
 ۳. شیخ مفید ۴۱۳-۳۳۸ هجری قمری ۳۳۱
 ۴. سید مرتضی (۴۳۶-۳۵۵ هجری قمری) ۳۳۲
 ۵. ابوصلاح حلبی (۴۴۷-۳۷۴ هجری قمری) ۳۳۳
 ۶. شیخ طوسی (۴۶۰-۳۸۵ هجری قمری) ۳۳۳
 ۷. قطب‌الدین راوندی (متوفی ۵۷۳ هجری قمری) ۳۳۵
 ۸. محمد بن ادريس حلی (متوفی ۵۹۸ هجری قمری) ۳۳۶
 ۹. خواجه‌نصیرالدین طوسی (۶۷۲-۵۹۷ هجری قمری) ۳۳۶
 ۱۰. علامه حلی (متوفی ۷۲۸ هجری قمری) ۳۳۸
 ۱۱. شهید اول (۷۸۶-۷۳۴ هجری قمری) ۳۳۹
 ۱۲. مقدس اردبیلی (متوفی ۹۹۳ هجری قمری) ۳۴۰
 ۱۳. ملا احمد نراقی (۱۲۴۴-۱۱۸۵ هجری قمری) ۳۴۱
 ۱۴. شیخ مرتضی انصاری ۳۴۲
 ۱۵. امام خمینی؛ احیاگر اسلام و حاکمیت اسلامی ۳۴۳
- منابع و مأخذ ۳۵۳

سخن ناشر

با پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در ایران و تصدی امور حکومتی توسط روحانیت شیعه و حاکمیت ولایت فقیه و تصویب قانون اساسی بر اساس فقه شیعه، روحانیت در عرصه سیاست و قدرت اداره کشور، حضور فعال‌تری یافت و هشت سال جنگ تحمیلی را به نحو شایسته‌ای اداره کرد و کارکرد آنان در مجامع بین‌المللی، فصل جدیدی از روابط دیپلماتیک بر مبنای آموزه‌های دینی را گشود که در عصر مدرنیته، نقش رهبران دینی و مذهب، به عنوان یک راهبرد سیاسی دینی مورد توجه جهانیان قرار گرفت.

روحانیت، واژه‌ای است که در تمامی زمان‌های تاریخ ادیان و فرهنگ‌های مختلف باستانی و بعد از آن با همه اختلاف در دامنه معنا و هویت آن، به ایفای نقشی، اطلاق می‌شد که مردم و پیروان ادیان و شرایع را از احکام و تعالیم مورد قبول، آگاه می‌ساخته است.

بسیاری از ادیان جهان، روحانی دارند یعنی طبقه‌ای در آن جوامع وجود دارد که بر اساس انتصاب و گرفتن لقبی مانند کاهن و کشیش و روحانی، بین خدا و خلق واسطه می‌شوند. در ادیان ابراهیمی نیز روحانیت در رابطه با گسترش و رشد این ادیان تأثیر بسزایی داشته است و قدرتمندی و یا ضعف این گروه، ادیان ابراهیمی را به سوی شکوه یا ضعف هدایت کرده است.

اما در جهان امروز، ابهامات و سؤالات زیادی درباره نحوه شکل‌گیری روحانیت در ادیان ابراهیمی مطرح شده است. این مطلب گویای این مسئله است که هنوز تحقیق جامع و تدوینی اصولی در رابطه با تبارشناسی و وظایف روحانیت ادیان صورت نگرفته است تا پاسخگوی این ابهامات باشد. این موضوع مبحثی جدی و تأمل‌برانگیز برای محققان است و همتی می‌طلبد تا به گونه‌ای شایسته و درخور به این سؤالات پاسخی علمی و اصولی داده شود.

با وجود سابقه تاریخی کهن حضور روحانیت در عرصه تاریخ‌سازی جوامع و تأثیر انکارناپذیر آنان در تعاملات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... انجام مطالعات تطبیقی و تبارشناسی این نهاد عظیم امری ستودنی است و کشف مشترکات در بهبود روابط ملت‌ها و ایجاد صلح و امنیت، اثرگذار خواهد بود. اثر پیش رو، نتیجه مدت زمان طولانی پژوهش‌گر می‌باشد که گوشه‌ای از نقش و جایگاه روحانیت ادیان ابراهیمی را ترسیم نموده است. نشر ادیان ضمن سپاس و قدردانی از مؤلف ارجمند، امید دارد که این اثر بتواند مورد استفاده مخاطبان گرانقدر قرار گیرد.

پیشگفتار

روحانیت با توجه به میزان تسلطشان بر منابع و متون دینی و منزلت اجتماعی‌شان، مراتبی دارند و به سبب مصاحبت مستقیم با صاحب‌شریعت و دسترسی، مهارت و تسلط بر منابع و متون شریعت، قول و فعلشان برای عموم حجت بوده است. همین عامل سبب شده تا روحانیت در ادیان ابراهیمی به لحاظ جایگاهشان در همه امور معنوی و دنیوی از جمله مسائل اخلاقی، دینی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و... تأثیر مستقیم داشته باشد.

کهنات یهود با تبلیغ دین و فرمان‌های آن و با مشروعیت بخشیدن به حکومت به وسیله مسح و تقدیس، سبب دوام جامعه یهود گردید و در جهان مسیحیت، روحانیت سبب انتشار دین به سرزمین‌های دیگر از جمله اروپا شد. روحانیت به حکومت در جهان مسیحیت تقدس بخشید. در قرون اخیر به علت ضعف دستگاه روحانیت، سیاست و حاکمیت از حوزه عملکرد روحانیت مسیحی خارج شد و به جدایی دین از سیاست انجامید. در اسلام از این شأن و جایگاه در دین با نام‌های فقها، علما و اولوالأمر یاد شده‌است و به کسانی اطلاق می‌شود که در احکام دین به معرفت عمیق رسیده‌اند؛ ایشان نایبان پیامبر ﷺ و ائمه معصومین علیهم‌السلام در عصر غیبت معرفی شده‌اند و عهده‌دار اجرای احکام اسلامی در همه زمینه‌ها هستند و حضور فقیهان عادل در جامعه سبب تداوم و پویایی احکام دین گردیده تا زمینه را برای حکومت موعود جهانی آماده سازند.

قول و فعل روحانیون بنا به عللی چون مصاحبت مستقیم و همدلی با صاحب شریعت و پیامبر و دسترسی، مهارت و تسلط لازم بر منابع و متون شریعت برای مردم عادی حجت بوده است و مردم از طریق ایشان تکلیف و وظایف خویش را شناخته و به آن عمل می کرده‌اند.

بدیهی است این نقش همچون سایر نقش‌های اجتماعی، واجد مراتب و درجات و نیز مواجهه با قلب و حقیقت خواهد بود. روحانیون با توجه به میزان تسلطشان بر منابع و متون دینی و منزلت اجتماعی‌شان، مراتب مختلفی داشته و دارند. ایشان همچنین در صدق مدعا و نیت و توافق قول و فعل و اغراض و مطامع آشکار و پنهان، با همدیگر متفاوت بوده‌اند. گرچه در میان آنان دین به دنیا فروشان، دروغ‌گویان، ساحران و عوام‌فریبان و مداحان ظلمه نیز وجود داشته‌اند؛ اما مسلم است که پهنه و گستره حضور باورهای دینی، اشاعه کم و بیش تعالیم ادیان و مذاهب در فرهنگ‌ها و ملل مختلف به‌ویژه غنا و وسعت انکارناپذیر منابع و متون و میراث عظیم فرهنگ دینی بشر، دستاورد روحانیت است. روحانیونی که خود را مکلف به تفحص و تأمل در حوزه‌های علمی، ادبی، هنری و... می‌دانسته‌اند، بخش اعظم بناها و آثار تاریخی و مذهبی و اشیاء و لوازم مرتبط با آن‌ها و دیگر آثار و تمدن بشر را به وجود آورده‌اند یا مخالفانشان در مواجهه و مقابله با آن‌ها این آثار را خلق کرده‌اند. این مجموعه در پی آن است که با مطالعه تطبیقی نقش و جایگاه «روحانیت» را در ادیان بزرگ ابراهیمی، یهودیت و مسیحیت و اسلام، بررسی و ویژگی‌های هر یک و خاستگاه آن را ترسیم نماید؛ چراکه روحانیت در گسترش و رشد این ادیان تأثیر بسزایی داشته است.

به همین منظور در این نوشتار سعی شده است تا جایگاه و عملکرد

روحانیت در ادیان ابراهیمی در دو حیطه چگونگی پیدایش و عملکرد و وظایف روحانیت و رابطه این صنف با سیاست و حکومت از زمان پیدایش تا به امروز بررسی شود.

البته این کار عظیم به تحقیقات گسترده و عمیق نیاز دارد و مستلزم آشنایی و تسلط کامل بر منابع و مآخذ ادیان ابراهیمی است. کتاب حاضر با بضاعت علمی اندک گردآورنده انجام گرفته و مدعی بی‌عیب و نقص بودن نیست.

کلیات

حضرت ابراهیم علیه السلام در هر سه دین یهودیت، مسیحیت و اسلام عظمت خاصی دارند؛ به حدی که هریک از این ادیان همواره خود را به ایشان منصوب دانسته و دینشان را دین ابراهیمی قلمداد می‌کنند.

پیامبران این ادیان برای تداوم شریعتشان همراهانی خاص همانند هارون و خاندان لاوی در عهد حضرت موسی علیه السلام، حواریون در زمان حضرت عیسی علیه السلام و امام علی علیه السلام و صحابه خاص در دوره پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را برگزیده‌اند. این افراد بعد از پیامبران در مسیر تاریخ وظیفه نگهبانی از دین را برعهده گرفته‌اند و در هر یک از ادیان با نام‌های برگرفته از فرهنگ آن معروف شده‌اند؛ همانند کهنات یهودی، روحانیت مسیحی و علماء و فقهای اسلامی که به‌طور کلی با نام روحانیت در هر سه دین شناخته می‌شوند.

ادیان ابراهیمی و کتب مقدس آن‌ها

در عهد قدیم نسب حضرت ابراهیم علیه السلام و زندگی ایشان به تفصیل آمده است. ایشان، فردی موحد و مورد عنایت خداوند معرفی شده‌اند که حضرت موسی علیه السلام و بنی اسرائیل از نسل ایشان هستند.

در عهد جدید در شجره‌نامه حضرت عیسی علیه السلام، حضرت ابراهیم علیه السلام جد

اعلای ایشان هستند. حضرت عیسی علیه السلام با ۲۸ واسطه به حضرت ابراهیم علیه السلام می‌رسند. در قرآن نیز حضرت ابراهیم علیه السلام پیامبری بت‌شکن، اولوالعزم، سازنده کعبه، حنیف و مسلم‌اند. ایشان جد اعلای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله هستند.

در این سه دین حضرت ابراهیم علیه السلام پدر پیامبران و شیخ الانبیاء معرفی شده‌اند.

این سه دین را به خاطر انتسابشان به حضرت ابراهیم علیه السلام دین ابراهیمی نامیده‌اند. صرف‌نظر از اینکه در این ادیان دگرگونی و تحریف صورت پذیرفته یا خیر، مراد از کتب مقدس این ادیان، کتبی است که پیروان هر یک به آن ایمان دارند و آن را مبنای آموزه‌های دینی خود قرار می‌دهند؛ خواه این کتب در نظر دیگران تحریف‌شده و بی‌اعتبار تلقی شود، خواه صحیح و معتبر. بنابراین همراه با هر دین به توضیح مختصر کتاب مقدس آن‌ها نیز می‌پردازیم.

الف - یهودیت

دینی که با نزول وحی الهی بر حضرت موسی علیه السلام در کوه حوریب آغاز شد، به نام‌هایی چون دین عبری، دین بنی‌اسرائیل، دین کلمی و بالاخره یهودی^۱ مشهور شد. در زمان حاضر مشهورترین اسم این دین یهودیت است.

رابرت هیوم می‌گوید: «این واژه نخستین بار در حدود صد سال پیش از میلاد مسیح در ادبیات یونانی - یهودی برای معرفی دین عبری‌ها به کاربرده شده است. واژه دیگری که تمام تاریخ این دین را دربرگیرد، وجود ندارد».

مأموریت حضرت موسی علیه السلام بر دو محور دعوت بنی‌اسرائیل به یکتاپرستی (پرستش یهوه) و نجات بنی‌اسرائیل از اسارت و بردگی فرعون مصر استوار بود. حضرت موسی علیه السلام با آوردن تورات از جانب خداوند، قوم

1. Judaism.

۲. هیوم، رابرت؛ ادیان زنده جهان، ص ۲۷۵.

خود را به رستگاری راه نمود. هرچند در مسیر هدایت ناخوشنودی‌های بسیار، بهانه‌های بی‌مورد و نافرمانی‌های زیادی از بنی‌اسرائیل دیدند.

بعد از حضرت موسی علیه السلام، حضرت یوشع علیه السلام رهبری بنی‌اسرائیل را برعهده گرفتند و بعد از حضرت یوشع علیه السلام، پیامبران زیادی بعضاً با آوردن کتاب مقدس برای هدایت بنی‌اسرائیل مبعوث شدند. یهودیان عهد قدیم را محصول این تعالیم می‌دانند؛ تعالیمی که از حضرت موسی علیه السلام (در حدود ۱۲۵۰ سال قبل از میلاد) شروع و به ملاکی (در حدود ۱۶۰ قبل از میلاد) ختم می‌شود.^۱

عهد قدیم

عهد قدیم^۲ میراث گران‌بهای حضرت موسی علیه السلام و پیامبران بنی‌اسرائیل تلقی می‌شود که طی قرون متمادی بر بنی‌اسرائیل القا گردید و در حکم یک سند کامل و متن متقن تاریخ آن قوم است که از نظر یهودیان کاملاً صحیح و موثق است.^۳

از عهد قدیم دو نسخه مهم قدیمی در دسترس است؛ یکی به زبان اصلی (عبری) و دیگری به زبان یونانی که به ترجمه سبعینیه یا (هفتاد تنان) معروف است.^۴ قدیمی‌ترین نام عبری کتاب هاسفریم^۵ (به معنای الکتب) است.

عهد قدیم شامل ۳۹ کتاب است که در بیش از ۱۰۰۰ سال قبل به رشته تحریر درآمده‌اند. چنانچه سوتراند آخرین کتاب از مجموعه عهد قدیم را به سال ۱۶۵ قبل از میلاد مربوط می‌داند.

یهودیان برای کتاب مقدس، تقدس قائل‌اند و آن را الهام خداوند بر نویسندگان کتاب مقدس می‌دانند و بر این باورند که کتاب مقدس دو مؤلف دارد؛ یکی خدا و دیگری بشر و بین این دو عنصر خدایی و بشری جدایی نیست.

۱. بوکای، موريس، مقایسه میان تورات، انجیل، قرآن و علم، ص ۳۸.

2 . Old testament.

۳. ناس، جان بابر، تاریخ جامع ادیان، ص ۴۸۴.

5 . Ha- Sefarim.

۴. شولتر، سامونل، عهد عتیق سخن می‌گوید، ص ۳.

هر یک از کتاب‌های عهد قدیم از باب‌هایی تشکیل شده‌اند و هر یک از باب‌ها شامل بندهایی است که با عدد شمرده می‌شوند. عهد قدیم به سه بخش تورات (قانون یا اسفار پنج‌گانه)، نبییم (پیامبران) و کتوبیم (نوشته‌ها) تقسیم می‌شود. تورات پنج کتاب حضرت موسی علیه السلام را دربردارد. این بخش‌ها در طول ۴۰ سال بر حضرت موسی علیه السلام وحی شد. این بخش سرچشمه اصلی وحی و نبوت را تشکیل می‌دهد که مایه الهام پیامبران بعدی نیز بوده است. البته بسیاری از محققان در عین اینکه تألیف اسفار پنج‌گانه را به دست حضرت موسی علیه السلام منکر می‌شوند، معتقدند سرگذشت حضرت موسی علیه السلام مبتنی بر روایات ۳۰۰ یا ۴۰۰ سال بعد از زمان او به رشته تحریر درآمده و به‌صورت حکایت موجود است.^۱ تورات شامل پنج کتاب (سفر) پیدایش، خروج، لاویان، اعداد و تثنیه است.

بخش پیامبران شامل دو قسمت پیامبران متقدم (صحیفه یوشع، داوران، ساموئیل اول و دوم، پادشاهان اول و دوم) و پیامبران متأخر که شامل کتاب‌های اشعیا، ارمیا و تمام پیامبران بعدی متأخر است که تا قبل از مسیحیت (۱۶۰ سال قبل از میلاد) ظهور کرده‌اند و کتاب‌هایی درباره تعلیمات و شرح حال آن‌ها نگاشته شده است.

بخش نوشته‌ها، مجموعه سوم از عهد قدیم است که شماره آن به دوازده می‌رسد و شامل مزامیر، امثال، غزل غزل‌ها و... می‌شود.

برای آشنایی راحت‌تر با قسمت‌های عهد قدیم دسته‌بندی دایرةالمعارف یهود را نقل می‌نمایم. لازم به ذکر است که در ترجمه کتاب‌های معادل فارسی کتاب مقدس ارائه شده است.

نمودار معارف یهودیت



ب- مسیحیت:

حضرت عیسی مسیح علیه السلام در جلیل از توابع فلسطین و از مادری باکره به نام مریم علیها السلام زاده شدند. از نظر مسیحیان، مریم در آن زمان نامزد یوسف نجار بودند. حضرت عیسی علیه السلام در خانواده یوسف و تحت تربیت ایشان بزرگ شدند. ایشان در سی سالگی تعالیم خود را آغاز نمودند و در سی و سه سالگی با توطئه علمای یهود مصلوب گردیدند.

تعالیم اصلی حضرت عیسی علیه السلام بر سه محور بشارت به ملکوت خداوند، دستور به اخلاق و اصلاح انحرافات آئین یهود، استوار است. بعد از حضرت عیسی علیه السلام پولس مهم ترین نقش را در مسیحیت ایفا کرد. نقش پولس به قدری زیاد است که برخی او را دومین مؤسس دین مسیح می شمارند.

بعد از پولس تحولاتی در مسیحیت ایجاد شد تا اینکه در قرن چهارم دو تحول عمده صورت پذیرفت. این دو تحول اساسی که محور مسیحیت امروز قرار گرفت عبارت اند از: تصویب تثلیث توسط شورای نقیه و داماسن و تصویب ۲۷ نوشته از نوشته های موجود در نزد مسیحیان، به عنوان کتب مقدس (عهد جدید) و بی ارزش شمردن نوشته های دیگر.

عهد جدید

عهد جدید در اصل یونانی به معنی «آخرین وصیت یا عهد و پیمان» است. عهد جدید در طول تقریباً نیم قرن یعنی حدود سال ۴۵ میلادی تا حدود ۱۰۰ میلادی نوشته شده است.^۱

کتاب های مختلف عهد جدید بعد از شورای داماسن در (سال ۳۲۸ میلادی) و سومین شورای کارتاژ (در سال ۳۹۷ میلادی) در مغرب زمین کاملاً قطعی گردید. قبل از سال ۵۰۰ میلادی کلیساهای یونانی زبان هم تمام کتب عهد جدید را پذیرفتند. بعد از آن این موضوع در مشرق زمین هم قطعیت یافت.^۲

۲. تیسن، هنری، الهیات مسیحی، ص ۶۰.

۱. معرفی عهد جدید، ص ۱۳۶.

عهد جدید که به مجموعه تعالیم حضرت عیسی علیه السلام، رسولان، زندگی ایشان می‌پردازد، ۲۷ کتاب دارد و به سه بخش تقسیم می‌شود. البته این تقسیم‌بندی بر اساس موضوع است؛ نه زمان نگارش.

کتاب دین‌های جهان عهد جدید را به سه گروه تقسیم کرده است:

۱- نوشته‌های روایت‌شده یا چهار انجیل که زندگی و حضرت مسیح را حکایت می‌کنند؛

۲- رساله‌ها که ۲۲ رساله یا نامه‌اند.

۳- یک دریافت مکاشفه‌ای؛ مکاشفه یوحنا.

انجیل مهم‌ترین بخش عهد جدید است و چهار کتاب دارد که در آن‌ها شاگردان مسیح به شرح زندگانی و دعوت ایشان به ملکوت و نشر بشارت مسیح با کمک و الهام روح‌القدس پرداختند؛ چراکه بنا بر آموزه‌های مسیحیت حضرت مسیح علیه السلام کتاب ننوشت، یا اگر نوشته - که بسیار بعید به نظر می‌رسد - اثری از آن برجای نمانده است.

مسیحیان معتقدند کتاب‌های کتاب مقدس، یک نویسنده الهی و یک نویسنده بشری دارد؛ به عبارت دیگر مسیحیان معتقدند که خداوند با روانه کردن مؤلفین بشری برای نگارش و با کمک به آن‌ها در کتابت به واسطه الهامات روح‌القدس، کتاب مقدس را تألیف کرده است.^۱

برخلاف نظر مسیحیان، برخی معتقدند که تناقضاتی در عهد جدید به‌ویژه در اناجیل وجود دارد و حدود ۱۷۰-۱۸۰ نکته را تذکر می‌دهند و عقیده دارند مؤمنان مسیحی متن نخستین انجیل را سه بار، چهار بار یا بیش از آن تغییر داده‌اند تا بتوانند جواب حملات منتقدان به آن را بدهند و آن را از حمله و بطلان برهانند و برای این سخن خود نیز دلایلی ارائه می‌دهند.^۲

۱. المدخل الی عقیده المسیحیه، ص ۱۸.

۲. آکادمی علمی شوروی مبنای مسیحیت، ص ۳۸.

در ادامه کتاب‌های عهد جدید را به همراه دسته‌بندی و تعداد باب‌ها می‌توان ملاحظه کرد.

۲۸	انجیل متی	الف: اناجیل
۱۶	انجیل مرقس	
۲۴	انجیل لوقا	
۲۱	انجیل یوحنا	
۲۸	اعمال رسولان	
۱۶	رومیان	ب: رساله‌ها
۱۶	اول قرنتیان	
۱۳	دوم قرنتیان	
۶	قلاطیان	
۶	افسیسیان	
۴	فلیپیان	
۴	کولسیان	
۵	اول تسالونیکیان	
۳	دوم تسالونیکیان	
۶	اول تیمونانتوس	
۴	دوم تیمونانتوس	
۳	تیتوس	
۱	فلیمون	
۱۳	عبرانیان	
۵	یعقوب	
۵	اول پطرس	
۳	دوم پطرس	
۵	اول یوحنا	
۱	دوم یوحنا	
۱	سوم یوحنا	
۱	یهودا	
۲۲	مکاشفه یوحنا	ج) مکاشفه

ج - اسلام

اسلام در نزد مسلمانان آخرین و کامل‌ترین دین الهی با رسالت جهانی است که با نزول اولین وحی بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در ۴۰ سالگی ایشان در غار حراء در مکه آغاز گردید و مدت بیست و سه سال ادامه یافت.

مجموعه این وحی‌ها که صحابه به دستور پیامبر صلی الله علیه و آله جمع‌آوری و کتابت کرده‌اند، قرآن نام دارد. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله قبل از بعثت، اهل توحید و فردی امین بودند که به شیوه حفاء به تحنث می‌پرداختند. ایشان در یکی از همین تحنث‌ها با نزول وحی به نبوت رسیدند. اولین دعوت ایشان بعد از دعوت نزدیکان خود، از مشرکان مکه به توحید بود. عمده‌ترین تعالیم پیامبر صلی الله علیه و آله را توحید، نبوت، معاد، اخلاقیات و احکام تشکیل می‌داد که تماماً مبنای قرآنی داشت.

قرآن

قرآن اولین و مهم‌ترین منبع شناخت مسلمانان است. قرآن کتاب دینی و مقدس مسلمانان است که به زبان عربی بر پیامبر صلی الله علیه و آله به تدریج در طی مدت بیست و سه سال در مکه و مدینه وحی شده است. این کتاب ۱۱۴ بخش به نام سوره دارد که هر سوره تعدادی آیه دارد. طبق نظر مشهور مجموع آیات قرآن ۶۲۳۶ آیه است. خود قرآن و مسلمانان به عربی بودن این کتاب تأکید دارند.

مسلمانان قرآن را متضمن کلیات برنامه زندگی و معجزه جاودان پیامبر اسلام و کتابی جهانی و کامل می‌دانند. خداوند توسط فرشته وحی قرآن را بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل می‌کرد. کاتبان قرآن را در زمان حیات ایشان نوشته و در مجموعه‌ای تنظیم می‌کردند.

پیامبر صلی الله علیه و آله در زمان رحلت به حضرت علی بن ابیطالب علیه السلام دستور

می‌دهند، قرآنی که در بالای سرشان است را به صورت مجموعه‌ای عرضه نمایند.

مهم‌ترین ویژگی قرآن اعجاز آن همراه با غنای لفظ و معانی است؛ چنان که خود قرآن به آن تحدی نموده است و فرموده است: «وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ^۱؛ اگر در آنچه بر بنده خود نازل کردیم شک دارید پس گواهان خود را اگر راست می‌گویید، فراخوانید.»